

ΟΙ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΙΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Τοῦ MAURICE DOBB

Θὰ ἦταν πραγματικὰ παράξενο, ἂν τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα καὶ οἱ μηχανισμοὶ οἱ κατάλληλοι γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους δὲν ἦταν σήμερα στὶς σοσιαλιστικὲς χώρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης διαφορετικὰ ἀπ' ὅ,τι ἦταν πρὶν ἀπὸ τριάντα χρόνια στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση.

Βέβαια, δὲν μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ τὶς σοσιαλιστικὲς χώρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης σὰ νὰ ἦταν ὁμοιόμορφη ὁμάδα. Παραμένουν σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα ἀνάπτυξης, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχει γίνει μιὰ σημαντικὴ ἐξίσωση τῶν οἰκονομικῶν τους συνθηκῶν καὶ τοῦ δυναμικοῦ τους στὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια. Στὰ χρόνια αὐτὰ πραγματοποίησαν μιὰ

ἐντατικὴ ἐκβιομηχάνιση καὶ ἔβαλαν τουλάχιστο τὰ θεμέλια (ἂν ὄχι κάτι περισσότερο) τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Μιὰ χώρα σὰν τὴν Τσεχοσλοβακία ἔχει ὑψηλὸ ἐπίπεδο βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης, ποὺ συγκρίνεται μὲ τὸ ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τῶν χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Γερμανία. Καί, σὲ μικρότερο βαθμὸ, ἡ Πολωνία καὶ ἡ Οὐγγαρία. Ὁ ρυθμὸς καὶ ὁ βαθμὸς τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης ἀπὸ τὸ 1930 εἶναι πολὺ γνωστός. Ἀντίθετα στὴ δεκαετία, πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση ἦταν ἀκόμα στὰ μισὰ τῆς «μεγάλης ἐξόρμησής» της πρὸς τὴν ἐκβιομηχάνιση καὶ τὴ θεμελίωση τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας.

Ἡ περίοδος τῆς γοργῆς ἐκβιομηχάνισης

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ οἱ κύριοι οἰκονομικοὶ σκοποὶ ἦταν ἀπὸ μιὰ ἄποψη πιὸ ἀπλοῖ, ἕατω καὶ ἂν ἡ ἐπιτυχία τους ἦταν δύσκολη καὶ ἀπαιτοῦσε ἥρωικὲς προσπάθειες. Ἡ σειρά τῶν προτεραιοτήτων ἦταν συγκριτικὰ ἀπλή. Μποροῦμε νὰ συνοψίσουμε τοὺς συνολικοὺς σκοποὺς στὰ παρακάτω: ἐπίτευξη τοῦ μεγαλύτερου δυνατοῦ ποσοστοῦ στὸ ρυθμὸ ἀνάπτυξης, μὲ προϋπόθεση τὴ διατήρηση ἑνὸς ἀναγκαίου βιοτικοῦ ἐπιπέδου (καὶ ἐπὶ πλέον τὶς ἀπαιτήσεις ἑνὸς συστήματος διαφοροποιημένων κινήτρων γιὰ τὴν παραγωγή) καὶ τὴν ἐξασφάλιση ὀρισμένων ἀναγκαίων κοινωνικῶν δαπανῶν (π.χ. γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὴν δημόσια ὑγεία). Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, τὸ διαθέσιμο οἰκονομικὸ δυναμικὸ ἔπρεπε ἔτσι νὰ κατευθυνθεῖ καὶ οἱ ὑπάρχοντες πόροι (μαζὶ καὶ ἡ ἐργατικὴ δύναμη) ἔτσι νὰ κινητοποιηθοῦν, ὥστε νὰ συγκεντρωθοῦν πρὸς τὴν ἐκπλήρωση τῶν κυρίων στόχων.

Σὲ τέτοιες συνθήκες ἦταν ἀναπόφευκτος ὁ ὑψηλὸς συγκεντρωτισμὸς στὴ σχεδιοποίηση καὶ διεύθυνση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ τῶν

βασικῶν ἀποφάσεων γιὰ τὶς νέες ἐπενδύσεις καὶ τὴν παραγωγή. Ὅχι μόνο ἡ σειρά τῶν προτεραιοτήτων ἦταν πιὸ ἀπλή στὶς συνθήκες αὐτές, ὅπως εἴπαμε, ἀλλὰ καὶ τὸ σύνολο τῶν ἀποφάσεων ποὺ ἔπρεπε νὰ παρθοῦν ἀπὸ τὶς κεντρικὲς ἀρχὲς ἦταν ἐπίσης πιὸ ἀπλό, γιατί οἱ ἀποφάσεις αὐτές ἦταν πιὸ λίγες.

Οἱ ἐπενδύσεις προσανατολίζονταν κυρίως σὲ ἕνα ἀριθμὸ μεγάλων ἔργων ὅπως τὸ περίφημο Ντιεπροστρόϊ, βασικῶν χαλυβουργεῶν ὅπως τὸ Μαγκνιτογκόρσκ, μηχανουργεῶν ὅπως τὸ ἐργοστάσιο αὐτοκινήτων Γκόρκι ἢ τὸ ἐργοστάσιο τρακτέρ τοῦ Στάλινγκραντ. Σὲ ἕνα μεγάλο τμῆμα τῆς βιομηχανίας τὰ προϊόντα εἶχαν συστηματικὰ τυποποιηθεῖ (γιὰ νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ οἰκονομία «μεγάλης σειρᾶς» παραγωγῆς): Ἰδιαίτερα παραδείγματα ἀποτελοῦσαν τὰ τρακτέρ, τὰ αὐτοκίνητα καὶ ἡ ἐργαλειομηχανές. Στὴν ἐκβίαση αὐτῆ, ὁ καθορισμὸς στόχων παραγωγῆς εἶχε ἀπλοποιηθεῖ: ὁ ἀριθμὸς τῶν στόχων δὲν ἦταν πολὺ μεγάλος. Οἱ στόχοι ὑπολογίζονταν εἴτε σὲ φυσικὲς μονάδες (π.χ. τόσα φορτηγὰ αὐτο-

κίνητα ή τρακτέρ) είτε σε συμβατικές μονάδες (π.χ. τρακτέρ τήσης Ιπποδύναμης). Τα λιγότερο τυποποιημένα έτερογενή προϊόντα έπρεπε να υπολογίζονται σε μονάδες αξίας, με την περιπλοκή ότι ή συνολική αξία μπορούσε να έπηρεαστεί από μεταβολές στη σύνθεση τής συνολικής παραγωγής (δηλ. αύξηση σε μερικά είδη και πτώση σε άλλα — αυτό ονομάζεται στην όρολογία τής σοβιετικής σχεδιοποίησης μεταβολή στο «άσσορτμεντ»). Έπιπλέον, όταν ένας ιδιαίτερος τύπος προϊόντων παραγόταν είδικά σ' ένα ξεχωριστό έργοστασιο, είχαμε μεγάλη άπλοποίηση στην έπεξεργασία αυτών που λέγονταν νόρμες είσόδου ή συντελεστές καθώς και στις κατανομές έφοδίων (σε ύλικά και συστατικά) που βασίζονταν σ' αυτές τις «νόρμες είσόδου».

Ένα άλλο γνώρισμα αυτής τής παλιότερης περιόδου, κατά την όποία ή τάξη των προτεραιοτήτων ήταν και σαφής και σχετικά άπλή, ήταν και το έπόμενο: αν οι τομείς προτεραιότητας παρουσίαζαν έλλείμματα σε πρώτες ύλες ή ανάγκαίες έγκαταστάσεις, το ζήτημα μπορούσε εύκολα να αντιμετώπιστεί με τον περιορισμό των στόχων στους τομείς που δεν είχαν προτεραιότητα και την άπελευθέρωση έφοδίων για τους πρώτους. (Αυτό ήταν ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του «πολεμικού κομμουνισμού» κατά τον έμφύλιο πόλεμο, όπως και κάθε πολεμικής οικονομίας). Τέτοια έλλείμματα μπορούσαν να παρουσιαστούν είτε γιατί οι νόρμες είσόδου είχαν υπολογιστεί πάρα πολύ σφικτά και το «ίσοζύγιο» των αναγκών και των διαθεσίμων έφο-

δίων είχε γίνει πολύ πρόχειρα και κατά προσέγγιση, είτε γιατί είχαν παρουσιαστεί άπρόβλεπτα έμπόδια στην παραγωγή των πρώτων ύλών και των ύλικών για τις άλλες βιομηχανίες — είτε ακόμα άπλώς γιατί ίσως οι βιομηχανίες που είχαν προτεραιότητα είχαν πετύχει να υπερεκπληρώσουν το πλάνο τους. Σε τέτοια περίπτωση θα προκύψει καθυστέρηση και άποδιοργάνωση, εκτός αν υπάρχουν αρκετά άποθέματα (δαπανηρή πολυτέλεια σε μια γοργά αναπτυσσόμενη οικονομία) ή αν τα ανάγκαία ύλικά μπορούν να παρθούν από τις βιομηχανίες που δεν έχουν προτεραιότητα.

Έτσι στην προπολεμική δεκαετία, όταν ή ανάπτυξη και ή μέγιστη έξοικονόμηση του χρόνου ήταν οι βασικές έπιδιώξεις, αυτοί οι τομείς που δεν είχαν προτεραιότητα (κυρίως βιομηχανίες παραγωγής καταναλωτικών αγαθών) προμήθευαν τα «άποθέματα» αυτά και τα πλάνα τους πετσοκοβόντουσαν, όταν υπήρχαν άλλοι έλλείμματα ή όταν οι ανάγκες των έξοπλισμών για την αντιμετώπιση τής ναζιστικής άπειλής έπιβάλλανε μια αναθεώρηση προς τα πάνω των πλάνων τής άμυντικής ή τής βαρειάς βιομηχανίας. Έκείνα τα χρόνια γινόταν πολύς λόγος για τις είδικές έπιδιώξεις - κλειδιά και τους τομείς συγκέντρωσης τής δραστηριότητας κάθε πεντάχρονου πλάνου. Το άποτέλεσμα από την αντίθετη πλευρά μιας τέτοιας συγκέντρωσης ήταν ή ύπαρξη βιομηχανιών ή τομέων μη - συγκέντρωσης που έπαιρναν, από τις πρώτες ύλες που σπάζαν, ό,τι περίσσευε.

Υπερουγκεντρωτισμός και νέες καταστάσεις

Όταν, για όποιοδήποτε λόγο, κάτι δεν πήγαινε καλά και δεν έκπληρωνόταν ένα πλάνο, ή φυσική τάση ήταν να αντιμετώπιστεί ή κατάσταση με άμεσα διοικητική επέμβαση από το κέντρο και με πιο λεπτομερειακές προδιαγραφές και οδηγίες. Έτσι ή σχεδιοποίηση γινόταν πιο λεπτομερειακή, και οι διευθύνσεις των εργοστασίων όλο και περισσότερο περιορίζονταν με υποχρεωτικούς δείκτες - όρια μισθών που καθόριζαν το μέγεθος του συνολικού ποσού που θα διαθέτανε για μισθούς ή διατάξεις για την κατανομή τής παραγωγής τους όσον άφορα τα είδη, τις ποιότητες, τους τύπους ή τα μοντέλα. Αυτό ήταν μια κατανοητή ένέργεια όταν στην πρώτη γραμμή έμπαινε ή μάχη του χρόνου, πράγμα που γινόταν στα προπολεμικά χρόνια. Άλλά είχε σαν άποτέλεσμα να γίνεται ή σχεδιοποίηση όλο και πιο πολύπλοκη. Οι άποφάσεις για ένα σωρό λεπτομερειακά ζητήματα παίρνονταν στην κορυφή που ανάγκαστικά ήταν μακριά από τις πραγματικές καταστάσεις στις όποιες έφαρμόζονταν αυτές οι άποφάσεις. Και ή διακριτική εύχέρεια, ή πρωτοβουλία και ή έλευθερία κινήσεων τής διεύθυνσης του εργοστασίου ή τής έπιχείρη-

σης, έμποδιζόταν όλοένα και περισσότερο.

Αυτή ή τάση προς τον υπερουγκεντρωτισμό (όπως ήταν ένδεχόμενο να παρουσιαστεί) συνεχίστηκε στην περίοδο τής μεταπολεμικής άνοικοδόμησης. Και στις νεοδημιουργημένες λαϊκές δημοκρατίες τής Άνατολικής Εύρώπης στην περίοδο τής δικής τους έκβιομηχάνισης άνάμεσα στο 1948 και το 1955, το σύστημα άντιγράφτηκε μηχανικά και μεταφυτεύτηκε πολύ άπρόσεχτα στο έδαφος τους.

Άφου τελείωσε ή περίοδος τής γοργής ανάπτυξης με συγκριτικά λίγους στόχους - κλειδιά, το υπερουγκεντρωτικό σύστημα που ήταν συνδεδεμένο μ' αυτήν άποδειχόταν όλο και πιο άκατάλληλο. Τα προβλήματα σχεδιοποίησης και οι άποφάσεις σχετικά με τη σχεδιοποίηση τώρα γίνονταν πιο πολύπλοκα (όπως ήταν πάντα, ως ένα βαθμό, στις πιο άναπτυγμένες βιομηχανικά λαϊκές δημοκρατίες). Όχι μόνο ό άριθμός των προϊόντων (και των ποικιλιών ένός προϊόντος) είχε αύξηθει πάρα πολύ, όπως και ό άριθμός των διαφόρων εργοστασίων που έφτιαχναν ένα όρισμένο προϊόν και ακόμα ό συνολικός άριθμός των εργοστασίων, αλλά ό βασικός χαρακτήρας τής

σχεδιοποίησης και της προμήθειας - κατανομής είχε αλλάξει κατά τρόπο έντελως θεμελιακό. Το πρόβλημα δεν ήταν πια να συγκεντρωθούν οι προσπάθειες σε όρισμένες επιδιώξεις - κλειδιά και όλες οι άλλες επιδιώξεις να αντιμετωπιστούν σαν δευτερεύουσες. Τώρα που ο σοσιαλισμός είχε χτιστεί σταθερά στην ΕΣΣΔ (και είχαν μπει τουλάχιστο τα θεμέλιά του στις άλλες χώρες), ήταν καιρός να καρποφορήσουν οι προσπάθειες και οι θυσίες των ήρωικών χρόνων μέσα σε ένα ανερχόμενο βιοτικό επίπεδο και «τα αυξανόμενα βιομηχανικά έφοδια να χρησιμοποιηθούν όλο και περισσότερο για να αντιμετωπιστούν τελείως όλες οι οικιακές και έκπολιτιστικές ανάγκες του πληθυσμού» (όπως αναφέρει το νέο πρόγραμμα του 1961 του ΚΚΣΕ). Η πολύπλευρη ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών, καθώς και η οικονομική ανάπτυξη, αυτή ήταν τώρα η επιδίωξη που έμπαινε στην ημερήσια διάταξη.

Αυτό εκφράστηκε, μεταξύ άλλων, και από το γεγονός ότι από το 1950, ο τομέας της βιομηχανίας που παράγει καταναλωτικά αγαθά αναπτύχθηκε με ρυθμό που πλησιάζει το ρυθμό της λεγόμενης ομάδας Α που παράγει μέσα παραγωγής ή κεφαλαιουχικά αγαθά. (Έκτος απ' αυτό μερικοί κλάδοι της τελευταίας ομάδας άρχισαν να παράγουν διαρκή

καταναλωτικά αγαθά). Οι μέρες όπου δινόταν άνεξέλεγκτη προτεραιότητα στη βαρεία βιομηχανία είχαν περάσει. Τώρα δίνεται έμφαση στην ελαφρή βιομηχανία, όπως οι βιομηχανίες ρουχισμού και επεξεργασίας τροφίμων και στην ανάγκη να έρθει ή παραγωγή τους πιο κοντά προς τις απαιτήσεις των καταναλωτών. Αυτό αποτελεί μια κρίσιμη ποιοτική αλλαγή. Η λιανική αγορά καταναλωτικών αγαθών ήταν πάντα (έκτος από τα ειδικά χρόνια που επικρατούσε το δελτίο) μια αγορά με όλη τη σημασία της λέξης, όπου οι έμπορευματικές σχέσεις και οι νόμοι της αγοράς (νόμος της αξίας) κυριαρχούσαν αναμφισβήτητα. Συνεπώς, οι σχέσεις ανάμεσα στην παραγωγή και την αγορά είναι διαφορετικές από τις σχέσεις ανάμεσα σε βιομηχανίες παραγωγής κεφαλαιουχικών αγαθών, όπου η παραγωγή είναι σε μεγάλο μέρος «κυκλικό προτσές», στο οποίο τα παραγόμενα προορίζονται για τη γενόμενη «παραγωγική κατανάλωση» μέσα στον ίδιο τομέα ή στο ίδιο τμήμα. (Αν και πολλοί σήμερα υποστηρίζουν ότι ακόμα και των κεφαλαιουχικών αγαθών ο τομέας χαρακτηρίζεται από έμπορευματικές σχέσεις, τουλάχιστο όταν πρόκειται για την παραγωγή μέσω παραγωγής που προορισμός τους είναι να χρησιμοποιηθούν στις βιομηχανίες παραγωγής καταναλωτικών αγαθών).

Σχεδιοποίηση, αγορά και κίνητρα παραγωγικότητας

Μια αριθμητική απεικόνιση της αύξημένης πολυπλοκότητας, είναι η ακόλουθη: όταν η Κεντρική Διοίκηση Στατιστικής έφτιασε το 1959 το λεγόμενο πίνακα αναγκών και απόδοσης για τα κυριότερα προϊόντα, ο πίνακας αυτός εκάλυπτε 65 βιομηχανικούς τομείς και σχεδόν 200 προϊόντα. Άλλα το επίσημο βιομηχανικό όνοματολόγιο του 1960 περιείχε 15.000 ομάδες προϊόντων. Το σύστημα των «ίσοζυγίων»¹ (που έχει μεγάλη θέση στη μεθοδολογία της σχεδιοποίησης) λειτουργούσε πριν από τον πόλεμο με κάπου 400 ως 500 είδη και σήμερα με 1.500 περίπου — και αυτά καλύπτουν σε αξία λιγότερο από τη μισή συνολική παραγωγή. Αυτός ο αριθμός των ίσοζυγίων σπάνια μπορεί να υπολογιστεί

1. Στο «ίσοζύγιο» ενός προϊόντος μπαίνουν στη μία πλευρά όλες οι χρήσεις του και στην άλλη όλες οι πηγές προμήθειας του. Μπορούμε έτσι να το φανταστούμε σαν εξίσωση προσφοράς και ζήτησης. Όταν ένας στόχος του πλάνου αλλάζει, όλα τα σχετικά ίσοζύγια πρέπει να ξαναυπολογιστούν και οι πηγές προμήθειας και οι χρήσεις πρέπει να ξαναδιορθωθούν για να εξασφαλιστεί ένας καινούργιος συνδυασμός. Οι άπληχτες μιας άρχικης αλλαγής μπορεί να είναι πολύ έκτεταμένες, αλλά ο παράγοντας του χρόνου συνήθως περιορίζει το χώρο μέσα στον οποίο είναι δυνατοί οι νέοι υπολογισμοί.

και να ξαναυπολογιστεί μέσα στο χρόνο που είναι διαθέσιμος, χωρίς τη χρήση ηλεκτρονικών λογιστικών μηχανών. Επίσης στην Πολωνία, ο αριθμός των προϊόντων που περιλαμβάνονται στο σύστημα των ίσοζυγίων είναι μεταξύ 400 και 600. Στα 12 προπολεμικά χρόνια μόνο, είχαν μπει σε λειτουργία περίπου 9.000 νέες μεγάλης κλίμακας σοβιετικές βιομηχανικές επιχειρήσεις. Μέσα στο 1963 άρχισαν να εργάζονται πάνω από χίλιες νέες βιομηχανικές επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας. Και συνολικά η Σοβιετική Ένωση έχει σήμερα πάνω από 200.000 κρατικές επιχειρήσεις. Σε μια χώρα σαν την Τσεχοσλοβακία, ο αριθμός των στόχων που είχαν εγκριθεί από το κεντρικό όργανο σχεδιοποίησης το 1953 (αν και αργότερα ελαττώθηκε) ήταν 2.251 και ο αριθμός των προϊόντων που ή διάθεσί τους γινόταν από το κέντρο, ήταν 974. Υπολογίζεται ότι παράγονται σήμερα απ' αυτά τα προϊόντα περίπου ενάμισυ εκατομμύριο διαφορετικά είδη.

Η αλλαγή της δομής και των σχέσεων παραγωγής που χαρακτηρίζουν μια στρωμένη σοσιαλιστική κοινωνία, εκφράζεται μερικές φορές σαν σχέση ανάμεσα στο πλάνο και στην αγορά. Η σαν οικονομικά κίνητρα και οικονομικά μέσα που καθορίζουν την παραγωγή, σε αντίθεση με τις διοικητικές μεθόδους και τις διοικητικές οδηγίες ή διαταγές. Ο καθη-

γητής "Ότα Σίκ τής Πράγας (γι' αὐτὸν θὰ μιλήσουμε περισσότερο πιὸ κάτω) ἔκανε τὴν ἐξῆς νέα τοποθέτηση τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὸ πλάνο καὶ τὴν ἀγορά:

«Μέχρι τώρα τελευταία ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴ σχεδιοποίηση καὶ τὴν ἀγορὰ γινόταν κατανοητὴ κατὰ ἓνα ἐσφαλμένο τρόπο καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἀγορᾶς ἐφαρμοζόταν σὲ μιὰ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία μὲ ἓνα τρόπο ντροπαλό. Ὑποστηριζόταν, λαθεμένα, ὅτι ὁ σχεδιοποιημένος κοινωνικὸς συντονισμὸς, ἡ σχεδιοποιημένη διεύθυνση τῆς παραγωγῆς, ἦταν ὁ ἀπόλυτος ἀντίποδας τοῦ προσανατολισμοῦ πρὸς τὴν ἀγορὰ, τῆς χρησιμοποίησης τῶν μοχλῶν τῆς ἀγορᾶς. Ἐνομιζότανε ὅτι ἡ σχεδιοποίηση εἶναι χαρακτηριστικὸ γνώρισμα μονάχα τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ὅτι ἡ παραγωγή γιὰ τὴν ἀγορὰ συναντιέται μόνο στὸν καπιταλισμό. Αὐτὲς οἱ ἐπίμονες θεωρητικὲς ὑποθέσεις ἔκαναν μεγάλη ζημιὰ. Ἐξ αἰτίας τους προσκολληθήκαμε σὲ ἓνα σύστημα σχεδιοποίησης καὶ διεύθυνσης ποὺ ἐσήμαινε ὅτι ἡ παραγωγή δὲν μπορούσε νὰ προσανατολιστεῖ κατὰλληλα πρὸς τὸν κύριο σκοπὸ τῆς — τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ τῆς διεθνούς ἀγορᾶς — καὶ οἱ καταναλωτὲς δὲν μπορούσαν νὰ ἐξασκήσουν καμιὰ ἄμεση ἐπίδραση πάνω στοὺς παραγωγούς... Ἡ σοσιαλιστικὴ σχεδιοποιημένη παραγωγή θὰ πρέπει ἐπίμονα νὰ προσπαθεῖ νὰ ἱκανοποιεῖ τὴ ζήτηση τῆς ἀγορᾶς καὶ οἱ πωλήσεις τῶν ἐμπορευμάτων στὴν ἀγορὰ θὰ πρέπει νὰ εἶναι τὸ κυριότερο κριτήριον τῆς κοινωνικῆς χρησιμότητος τῆς ἐργασίας ποὺ ξοδεύεται στὸ προτὶς τῆς παραγωγῆς» (World Marxist Review, Μάρτιος 1965, σελ. 17).

Ἄκόμα, μιὰ ἄλλη ἄποψη ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση μετὰ τὸ 1960 εἶναι

διαφορετικὴ ἀπ' ὅ,τι ἦταν τὸ 1930 στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση (καὶ στὰ ἄμεσα προπολεμικὰ χρόνια στὶς ἄλλες σοσιαλιστικὲς χώρες) εἶναι τὸ γεγονός ὅτι πέρασε ἡ προηγούμενη κατάσταση ποὺ χαρακτηριζόταν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἀγροτικῆς ἐνδοχώρας μὲ πλεόνασμα ἐργατικῶν χεριῶν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο μπορούσε νὰ ἀντλήσει ἡ βιομηχανία. Καθὼς ἀναπτυσσόταν ἡ βιομηχανία, μεγάλωνε μαζὶ καὶ ἡ ἀπασχόληση καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς νέας ἐργατικῆς δύναμης προερχόταν ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο. Ἡ μηχανοποίηση τῆς γεωργίας ἐλευθέρωνε κι αὐτὴ ἐργατικὰ χέρια ποὺ ἔμπαιναν στὴ διάθεση τῆς βιομηχανίας. Ἴσως εἶναι ἀλήθεια, ὅτι πολλὰ κολχόζ ἔχουν ἀκόμα πολὺ περισσότερο προσωπικὸ ἀπ' ὅσο εἶναι οἰκονομικὰ ἀναγκαῖο, πάντως ἡ προηγούμενη κατάσταση, τῆς ἐργατικῆς ἐφεδρείας ἀπὸ τὴν ὁποία μπορούσε ν' ἀντλήσει ἡ βιομηχανία, περνάει γοργὰ ἢ πέρασε κιόλας στὶς πιὸ ἀναπτυγμένες βιομηχανικὰ χώρες τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου.

Εἶναι ἐπόμενο ὅτι γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ περισσότερο ἡ βιομηχανία καὶ τὸ βιομηχανικὸ δυναμικὸ, εἶναι ἀνάγκη νὰ υἱοθετοῦνται ὄλο καὶ πιὸ οἰκονομικὲς σὲ ἐργατικὰ χέρια παραγωγικὲς μέθοδοι, πάνω στὴ βάση μιᾶς νέας καὶ τελειοποιημένης τεχνικῆς. Ἡ τεχνικὴ πρόοδος δὲν εἶναι κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ ταχτοποιηθεῖ μὲ καθοδήγηση «ἀπὸ τὰ πάνω». Χρειάζεται ἀδιάκοπη πρωτοβουλία καὶ γεμάτη ζήλο ἔρευνα γιὰ τοὺς νεωτερισμοὺς πάνω στὸν τόπο τῆς παραγωγῆς. Ἀπὸ δῶ βγαίνει γιὰ τὴ νέα κατάσταση ἡ ἐπιταχτικὴ ἀνάγκη νὰ δώσει τὴ μέγιστη ὠθηση στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐργοστασίου καὶ τοῦ συνεργείου γιὰ νὰ ἐνθαρρύνει τὶς νέες τεχνικὲς μέθοδες καὶ νὰ ἀνεβάξει σταθερὰ τὸ ἐπίπεδο τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας.

Ἐλαττώματα τῶν παλιῶν μεθόδων

Ἐπειδὴ πρὶν ἀπὸ τὶς νέες, τὶς πιὸ ἀποκεντρωμένες μεθόδους προηγήθηκαν ἀρκετὰ χρόνια κριτικῆς τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ παλιοῦ ὑπερσυγκεντρωτικοῦ συστήματος, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ πούμε μερικὰ γι' αὐτό. Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα αὐτὰ ἔχουν ἀναφερθεῖ τόσο συχνὰ ποὺ ἔχουμε τώρα ἀρκετὰ ἐξοικειωθεῖ μὲ αὐτά. Ὑπάρχουν, πρῶτα πρῶτα, οἱ πολυάριθμες ἱστορίες γιὰ τοὺς διάφορους τρόπους μέτρησης τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ πλάνου καὶ γιὰ τὶς παραμορφώσεις στὶς ὁποῖες ὀδηγοῦσαν. Στὸ βαθμὸ ποὺ ὑπῆρχε εὐχέρεια στὸ ἐργοστάσιο ἢ στὴν ἐπιχείρηση σχετικὰ μὲ τὸν τύπο τοῦ προϊόντος ποὺ ἔπρεπε νὰ παραχθεῖ, ἡ διεύθυνση μερικὲς φορὲς φρόντιζε νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπ' αὐτὸ γιὰ νὰ ἐκπληρώσει τὸ πλάνο μὲ τὸν εὐκολώτερο δυνατὸ τρόπο (καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ διευθυντικὸ καὶ τὸ τεχνικὸ προσωπικὸ ἔπαιρναν ἐπίδομα γιὰ τὴν

ἐκπλήρωση τοῦ πλάνου, ποὺ ἀντιπροσώπευε μιὰ αἰσθητὴ αὐξηση τῶν μισθῶν τους, ἦταν ἓνα πρόσθετο κίνητρο γιὰ τέτοιες ἐπιδιώξεις).

Ἔτσι, ἂν ἡ παραγωγή μετριοῦταν μὲ τὸ βάρος, ἦταν ἀποδοτικὸ νὰ παράγονται μᾶλλον βαριὰ παρά ἀλαφριά προϊόντα. Ἐνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἦταν τὰ κρεβάτια, ποὺ τὰ ἔφτιαχναν μεγάλα καὶ βαριὰ καὶ ὄχι ἀλαφρότερα καὶ περισσότερα. Τὸ ἴδιο γινόταν μὲ τὰ γυαλικά καὶ τὸ χαρτὶ καὶ τὴν προτίμηση νὰ φτιάχνουν νήματα χοντρά κατώτερης ποιότητος καὶ ὄχι λεπτά. Ἐνα ἄλλο παράδειγμα ἦταν τὰ καρφιά: Τὸ σοβιετικὸ σατιρικὸ περιοδικὸ Κροκοντίλ εἶχε μιὰ φορὰ ἓνα σκίτσο μὲ τὸν τίτλο «Τὸ ἐργοστάσιο πραγματοποιεῖ τὸ πλάνο του», ποὺ ἔδειχνε τοὺς ἐργάτες ἐνὸς ἐργοστασίου καρφιῶν νὰ κουβαλοῦν θριαμβευτικὰ ἓνα γιγάντιο καρφί. Σὲ

Άλλες περιπτώσεις ή μέτρηση γινόταν με βάση την έκταση της επιφάνειας. Η Πράβδα αναφέρει το παράδειγμα ενός έφευρέτη ενός νέου και αποδοτικότερου τύπου καζανιού. Δεν μπορούσε να πείσει κανένα να το υιοθετήσει και να το βάλει σε παραγωγή. Γιατί τα πλάνα παραγωγής για τα καζάνια μετρούσαν την απόδοση με βάση την επιφάνεια και ο νέος τύπος την ελάττωνε.

Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι τέτοιες δυσκολίες θα αποφευγόντουσαν, αν οι στόχοι της παραγωγής μετριόντουσαν με βάση την αξία (δηλαδή στις τρέχουσες χοντρικές τιμές). Όμως, αυτό δεν ήταν έτσι, επειδή επικρατούσε ή συνήθεια να υπολογίζεται στην περίπτωση αυτή η αξία σαν χοντρική αξία, δηλ. η τελική αξία του δοσμένου προϊόντος (π.χ. ενός κομματιού ύφασματος, ή ενός τρακτέρ ή ενός κινητήρα), που περιλαμβάνει όλες τις ύλες και τα συστατικά που είχαν παραχθεί σε παλιότερα στάδια της παραγωγής από άλλες επιχειρήσεις και ένδεχόμενα από άλλους βιομηχανικούς κλάδους. Αυτό είχε κριθεί πως ενθαρρύνει μια επιχείρηση να συγκεντρώνεται στους λεγόμενους «έντατικούς σε ύλικα» τύπους προϊόντων, δηλ. τύπους που περικλείνανε σχετικά πολύ υλικό που αγοράστηκε απ' όξω από την επιχείρηση σε σύγκριση με την πραγματική αξία που προστέθηκε μέσα στη δοσμένη επιχείρηση.

Έτσι, επειδή η ανθρώπινη φύση είναι αυτό που είναι, ενθαρρύνθηκε η παραγωγή ορισμένων ύφασμάτων από ακριβά και όχι φτηνά υλικά, εργαλείων από εκλεκτής ποιότητας άτσάλι και όχι κατώτερης, που θα ήταν σχεδόν το ίδιο κατάλληλη και θα είχε αφήσει τα σπάνια εκλεκτά άτσάλια για σημαντικότερες χρήσεις. Αυτό ενισχύθηκε γιατί ήταν πολύ εύκολότερο να εκπληρωθεί με αυτό τον τρόπο το πλάνο. Και δεν είναι παράξενο που οι διευθύνσεις, στη διάση τους να εκπληρώσουν το πλάνο τους (αν δεν το εκπλήρωναν θα έπεφταν σε δυσμένεια και θα έχαναν και τα επίδομάτα τους) ακολουθούσαν τη γραμμή της μικρότερης αντίστασης. Στην αίτια αυτή

άποδόθηκε και η έλλειψη ανταλλακτικών (π.χ. για τρακτέρ και διάφορες μηχανές) που μερικές φορές έπαιρνε κρίσιμες διαστάσεις: όταν ένα εργοστάσιο έφτιαχνε όρισμένο ανταλλακτικό, θα ήταν πιο αποδοτικό από άποψη εκπλήρωσης του πλάνου να συνδυαστεί με διάφορα άλλα συστατικά (που είχαν παραχθεί άλλου) για να γίνει ένα ολόκληρο τρακτέρ, παρά να πουληθεί χωριστά σαν ανταλλακτικό.

Θα μπορούσε να υποτεθεί ότι αυτές οι δυσκολίες δεν είναι πολύ θεμελιακές και θα μπορούσαν να ξεπεραστούν με μικρές σλλαγές, χωρίς ριζικές μεταρρυθμίσεις στις μεθόδους σχεδιοποίησης και διεύθυνσης. Ως ένα βαθμό αυτό είναι σωστό: π.χ. η χοντρική απόδοση αντικαταστάθηκε σε βάση υπολογισμού για την εκπλήρωση του πλάνου από την καθαρή απόδοση (ή αξία που προστέθηκε) σε μεγάλο τμήμα της σοβιετικής ελαφράς βιομηχανίας. Και μετά το 1959, το παλιό σύστημα εγκαταλείφθηκε σε όλες τις βιομηχανίες, εκτός από ελάχιστες, σαν βάση επίδομάτων του διευθυντικού και τεχνικού προσωπικού. Παρόμοια στην Πολωνία, η καθαρή απόδοση είχε κατ' αρχήν υιοθετηθεί από το 1957 και θα είχε από καιρό γενικευτεί, αν δεν ήταν η βραδύτητα των διαχειριστών της βιομηχανίας να εγκαταλείψουν τις παραδοσιακές μεθόδους.

Παρ' όλ' αυτά, τα ελαττώματα που αναφέραμε έχουν σημασία για αυτό το λόγο: επειδή οι παραδοσιακοί δείχτες της εκπλήρωσης του πλάνου με την έμφαση που έδιναν στην καθαρά ποσοτική εκπλήρωση, έχουν τέτοιου είδους ελαττώματα, τελευταία ή προσοχή στράφηκε προς κάποιο άλλο «συνθετικό» δείκτη, που όπως θα δούμε στις προτάσεις του Λίμπερμαν και άλλων βρέθηκε μέσα στην έννοια του κέρδους (από άποψη ίσολογισμού) των παραγωγικών δραστηριοτήτων μιας επιχείρησης. Σχεδόν κάθε ξεχωριστός δείκτης απ' αυτούς που περιγράψαμε έχει κάποιο παραμορφωτικό αποτέλεσμα πάνω στην κατανομή της παραγωγής².

Άρνητικά αποτελέσματα πάνω στην επιχείρηση

Έρχομαστε όμως σε τρία ελαττώματα του προηγούμενου συστήματος που σίγουρα είναι τα πιο βασικά.

Πρώτα πρώτα, αποδείχτηκε ότι η έμφαση που δίνονταν στις καθαρά ποσοτικές επιτεύξεις, είτε σαν απλός «δείκτης επιτυχίας» είτε σε βάση για υλικά κίνητρα, έρχόταν σε σοβαρή σύγκρουση με την ποιοτική βελτίωση και με την παραγωγή νέων προϊόντων καθώς και τους νεωτερισμούς σε σχέδια. Όμως σε μια εποχή τεχνικής προόδου και ανερχομένων καταναλωτικών επιπέδων, ή δημιουργία νέων προϊόντων και ή διεύρυνση της ποικιλίας είναι το ίδιο σημαντικά, όπως ή αύξη-

ση της παραγωγής μιας υπάρχουσας σειράς ή «μενού» προϊόντων. Επειδή ο καπιταλισμός στον αιώνα των διαφημιστών και των πιεστικών πωλητών φέρνει το νεωτερισμό και

2. Φυσικά με το δείκτη του κέρδους, ή κατανομή μπορεί να επηρεαστεί, αν τα περιθώρια του κέρδους στους διάφορους τομείς της παραγωγής διαφέρουν σημαντικά. Γι' αυτό, μία μεταρρύθμιση του συστήματος των τιμών, καθώς και ή συχνότερη προσαρμογή των τιμών στις αλλαγές του κόστους, είναι ή λογική συνοδεία των άλλων αλλαγών.

τήν ποικιλία σὲ μιὰ γελοία καὶ σπάταλη ὑπερβολή, δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ πηγαίνουμε στὴν ἀντίθετη ἀκρότητα καὶ νὰ μὴν ἀναγνωρίζουμε στὸ νεωτερισμὸ καὶ στὴν ποικιλία καμιά θέση μέσα σὲ μιὰ ὀρθολογικὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία. Ἄλλὰ ἡ δημιουργία ἐνὸς νέου προϊόντος, εἴτε μηχανῆς εἴτε εἶδους κατανάλωσης, χρειάζεται χρόνο καὶ φασαρία. Χρειάζεται πειραματισμοὺς καὶ δοκιμὲς ποὺ διακόπτουν τὴ ροὴ τῆς παραγωγῆς, ἐνδεχόμενα καὶ μιὰ ἀναδιοργάνωση τῆς γραμμῆς παραγωγῆς καὶ ἴσως καὶ νέο ἐργαλειακὸ ἐξοπλισμὸ. Ἐνας διευθυντὴς ποὺ πιέζεται νὰ ἐκπληρώσει ἓνα ποσοτικὸ πλάνο θὰ γκρινιάσει σίγουρα μὲ τέτοιες καθυστερήσεις καὶ θὰ συγκεντρωθεῖ στὴν ἀδιάκοπη παραγωγή τοῦ παλιοῦ προϊόντος, εἴτε ἔχει κορεσθεῖ μὲ αὐτὸ ἢ κατανάλωση εἴτε ὄχι.

Δεύτερο, ἡ διεύθυνση μιᾶς ἐπιχείρησης θὰ ἔχει ἀσφαλῶς εὐκολώτερη ζωὴ καὶ θὰ πιᾶσει πολὺ πιὸ σίγουρα τὸ πλάνο, ἂν τὸ πλάνο αὐτὸ καθοριστεῖ μὲ μεγαλύτερη ἐπιείκεια σὲ σχέση μὲ τὶς πηγὲς πρώτων ὑλῶν καὶ τὶς παραγωγικὲς δυνατότητες τῆς ἐπιχείρησης αὐτῆς. Θὰ ὑπάρξει ὁ πειρασμὸς νὰ καθορισθοῦν οἱ τεχνικὲς «νόρμες» ἢ συντελεστὲς μὲ ἐπιείκεια καὶ νὰ μὴ φανερωθοῦν τὰ ἀποθέματα δυνατοτήτων, ἂν ὑπάρχουν. Πρέπει νὰ θυμώμαστε ὅτι οἱ ἐπιτροπὲς σχεδιοποίησης ἀναγκαστικὰ βασίζονται σὲ μεγάλη ἔκταση στὶς ἴδιες τὶς ἐπιχειρήσεις γιὰ τὴν παροχὴ τῶν βασικῶν στοιχείων τῆς κοστολόγησης ποὺ σ' αὐτὰ βασίζονται οἱ «νόρμες». Βέβαια, οἱ ὑπηρεσίαι τῆς σχεδιοποίησης ἔχουν ὀρισμένα μέσα στὴ διάθεσή τους γιὰ νὰ ἐλέγξουν τὰ στοιχεῖα ποὺ τοὺς ὑποβάλλονται, ὅπως οἱ ἔρευνες ποὺ γίνονται ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς ἐκπροσώπους τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Σχεδίου, καὶ νὰ συγκρίνουν τὰ ἀποτελέσματα ἐπιχειρήσεων ποὺ βρίσκονται σὲ παρόμοια θέση. Ἄλλὰ ἓνας παραφορτωμένος μηχανισμὸς σχεδιοποίησης δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαληθεύσει κάθε πληροφορία ποὺ τοῦ ὑποβάλλουν περισσότερες ἀπὸ 200.000 ἐπιχειρήσεις. Καὶ στὴν πράξη ἡ διεύθυνση μιᾶς μεγάλης ἐπιχείρησης ἔχει σὲ σημαντικὸ βαθμὸ τὸ λόγο γιὰ τοὺς στόχους καὶ τὶς νόρμες ποὺ καθορίζονται γι' αὐτήν.

Ἐπὶ ὑπάρχει ἓνα ἀστεῖο πάντως ποὺ λέει ὅτι ἓνας συνετὸς διευθυντὴς μπορεῖ νὰ ξεπεράσει τὸ πλάνο του κατὰ τέσσερα ἢ πέντε τὰ ἑκατὸ, ἀλλὰ ποτὲ εἴκοσι: ἂν τὸ κάνει, δύσκολα θὰ μπορέσει νὰ ἀποφύγει τὴν ἀπότομη αὐξηση τῶν στόχων τοῦ πλάνου του τὸν ἐπόμενο χρόνο. Στὸ παρελθόν, οἱ ἀρχὲς σχεδιοποίησης ἐπειδὴ ὑποπτεύονταν ὅτι αὐτὰ ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ κάτω ἦταν λαθεμένα πρὸς τὸ μαλακώτερο, εἶχαν τὴν τάση νὰ συμφηφίσουν μὲ τὸ παραπάνω τὸ λάθος, μὲ αὐτὸ ποὺ ὀνομαζόταν «πολὺ ζορισμένο πλάνο» βάζοντας ψηλότερους στόχους ἀπ' ὅ,τι μπορούσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν χωρὶς εἰδικὴ προσπάθεια καὶ ἔνταση. Αὐτὸ τὸ μέτρο τιμωροῦσε καὶ τοὺς εὐσυνείδητους καὶ εἶχε τὶς δικές του ἀρνητικὲς συνέπειες μὲ τὴ μορφή ἀποτυχίας στὴν παράδοση ἀπαραιτήτων προϊόντων τὴν καθο-

ρισμένη ἡμερομηνία (μὲ ἀποτέλεσμα διάφορες διαταραχὲς στὴν ἐκπλήρωση τῶν σχεδίων παραγωγῆς τῶν ἐπιχειρήσεων ποὺ περίμεναν τὰ προϊόντα αὐτὰ) καὶ τὴ δημιουργία σοβαρῶν ἐλλειμμάτων.

Ἀναφέρομε πάλι τὸν καθηγητὴ Σίκ:

«Εἶναι κοινὰ γνωστὸ ὅτι, στὸ παρελθόν, οἱ ἐπιχειρήσεις προσπαθοῦσαν νὰ πετύχουν τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ ἀπὸ τὶς διάφορες κατανομὲς γιὰ ἐπένδυση, ἄσχετα ἀπὸ τὶς ἀναμενόμενες ἀποδόσεις καθῶς καὶ ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερο τμῆμα ἐργατικῆς δύναμης, ἐνῶ κρατοῦσαν τὶς παραγωγικὲς ἐπιδιώξεις τους στὸ μικρότερο δυνατό ἐπίπεδο. Γι' αὐτὸ τὰ πλάνα ἐτελείωναν σὲ μεγάλο βαθμὸ πάνω στὴ βάση ὑποκειμενικῶν ὑπολογισμῶν καὶ συμβιβασμῶν, ἀνάμεσα στὰ διάφορα διευθυντικὰ ὄργανα».

Τρίτο, ἡ πείρα ἀπόδειξε ὅτι ὑπῆρχε πολὺ μικρὴ οἰκονομία στὶς ἐγκαταστάσεις καὶ τὸν ἐξοπλισμὸ καὶ καταβαλλόταν πολὺ μικρὴ φροντίδα γιὰ τὴν καλύτερη δυνατὴ χρησιμοποίησι καὶ γιὰ τὴ συντήρησή τους. Αὐτὸ γινόταν ἐπειδὴ μέχρι τώρα τὸ κόστος τῆς χρησιμοποίησης (ἢ τῆς μὴ χρησιμοποίησης) τοῦ ὑλικοῦ δὲν ἄγγιζε τὴν ἐπιχείρηση. Τὸ μέγεθος τῶν λεγόμενων βασικῶν κεφαλαίων (τοῦ παγίου κεφαλαίου) δὲν ἐπιδρᾷ στὸ κόστος τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ προμήθεια νέου ἐξοπλισμοῦ γίνεται μὲ δωρεὰν παροχὴ τοῦ ἀπὸ τὸ Κράτος στὴν ἐπιχείρηση. Ὡς τὸ σημεῖο αὐτό, τὸ λάθος βρίσκεται μᾶλλον στὸ σύστημα τῶν τιμῶν παρὰ στὸ σύστημα διεύθυνσης. Ἄλλὰ ὅσο ἀποκεντρώνεται τὸ σύστημα διεύθυνσης, τόσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ ἐπίδραση τῶν ἐλαττωματικῶν τιμῶν, ἔτσι ποὺ τὰ δύο αὐτὰ ζητήματα εἶναι ἀναπόφευκτα ἀλληλένδετα καὶ δὲν μποροῦν νὰ χωριστοῦν.

Κέρδος καὶ Χοζραστὸτ

Πρὶν περιγράψουμε τὶς νέες ἢ τὶς προτεινόμενες ἀλλαγές, θὰ θέλαμε νὰ κάνουμε μιὰ ἄλλη σύντομη ἀναδρομὴ μέσα στὴν ἱστορία, γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουμε ποιὸς ὑπῆρξε ὁ παραδοσιακὸς ρόλος τῆς ἐπιχείρησης καὶ ἐπίσης ποιὸ ρόλο ἔπαιξε τὸ «καθαρὸ εἰσόδημα» ἢ κέρδος σὰν λογιστικὴ κατηγορία καὶ σὰν κίνητρο (ποὺ οἱ ἀστοὶ δημοσιογράφοι φαίνεται νὰ ἀγνοοῦν βαθιά). Ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὸ 1920, στὶς μέρες τοῦ Λένιν, καθιερώθηκε ἡ ἀρχὴ τῆς λειτουργικῆς καὶ διαχειριστικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς κάθε ἐπιχείρησης, στὴ βάση τοῦ συστήματος ποὺ εἶνε γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα Χοζραστὸτ (ποὺ σημαίνει εὐθύνη γιὰ τὶς δικές της δαπάνες καὶ ἰσοζύγισή τους μὲ τὶς οἰκονομικὲς εἰσπράξεις ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ δράση της). Ἡ

άρχη αυτή επιβεβαιώθηκε πάλι το 1928 στις παραμονές του πρώτου πεντάχρονου σχεδίου και παρέμεινε άδιαφιλονίκητη όλη την προπολεμική δεκαετία και μετά απ' τον πόλεμο.

Ένας τουλάχιστο από τους αναγκαίους όρους της πετυχημένης δραστηριότητας μιάς επιχείρησης ήταν ή ίσοσκέλιση των λογαριασμών της και ή εμφάνιση κέρδους. Έπί πλέον το 1936 προστέθηκε ένα ειδικό κίνητρο κέρδους με τη μορφή του Ταμείου του Διευθυντή (αργότερα Ταμείου της Έπιχείρησης). Το κεφάλαιο αυτό σχηματιζόταν από ένα ποσοστό των κερδών και χρησίμευε για την πληρωμή εξόδων για σκοπούς που ώφελοῦσαν την επιχείρηση. Ανάμεσά τους ήταν και ποσοστά για το προσωπικό. Έτσι το κέρδος σαν κριτήριο πετυχημένης παραγωγικής δραστηριότητας υπήρχε πάντα και είναι μία πρωτότυπη Λενινιστική άρχή (όπως είναι γενικά και τα «ύλικά κίνητρα» δηλαδή «ή πληρωμή ανάλογα με τα αποτελέσματα»).

Είναι αλήθεια ότι στη δεκαετία μετά το 1930 και σαν κριτήριο και σαν κίνητρο υποσκελίστηκε από τους ποσοτικούς στόχους του πλάνου και από τα επίδοματα που απόβλεπουν στην εκπλήρωσή τους. Επίσης από μια σειρά άλλων παρακινητικών πληρωμών που περιστρέφονταν γύρω από άλλους δείκτες τους λεγόμενους «ποιοτικούς» (που είχαν καθιερωθεί σε διάφορες εποχές στην προσπάθεια να επανορθωθεί ή αποκλειστικά ποσοτική βάση των κινήτρων για την εκπλήρωση του πλάνου). Ακόμα, οι πληρωμές στο και από το «Ταμείο της Έπιχείρησης» περιοριζόντουσαν από διάφορους όρους (π.χ. την προηγούμενη εκπλήρωση των κυριότερων στόχων και δεικτών). Η χρησιμοποίησή του για πληρωμές κινήτρων στην Ε.Σ.Σ.Δ. έφτανε σε πολύ χαμηλό ύψος (5% του συνολικού ποσού που πήγαινε για μισθούς) και έτσι έξασκούσε συγκριτικά μικρή επίδραση. Και σε μερικές περιπτώσεις το κεφάλαιο αυτό κατέληξε να χρησιμοποιείται μάλλον σαν πηγή χρηματοδοτήσεως των επενδύσεων που γίνονταν με πρωτοβουλία της διεύθυνσης παρά σαν πηγή παρακινητικών πληρωμών συλλογικών ή ατομικών. Γι' αυτό τα τελευταία χρόνια μπήκε στην ήμερήσια διάταξη το θέμα της αναβίωσής του σε νέα και πιο περιεκτική μορφή, μαζί με το συσχετισμό του κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο προς το μέγεθος του συνολικού κεφαλαίου που χρησιμοποιείται από μιά επιχείρηση (το βασικό της και το κυκλοφοριακό της κεφάλαιο), δηλαδή τον υπολογισμό του σαν ποσοστό κέρδους.

Ύστερ' από όλα όσα είπώθηκαν τελευταία (από τον Λίμπερμαν και από άλλους), δεν θα ήταν σχεδόν ανάγκη να υπογραμμίσουμε ότι το κέρδος σαν καθαρό εισόδημα μιάς σοσιαλιστικής επιχείρησης έχει μία έντελως διαφορετική σημασία από το κέρδος σαν οικονομική κατηγορία μέσα το καπιταλιστικό σύστημα. Αλλά επειδή πολλοί άστοι σχολιαστές ή άλλοι υπεραριστερίζοντες σκορπίζουν τη σύγχυση, χρειάζεται ίσως να το υπογραμμίσουμε. Όταν ή τιμή πωλήσεως ενός εί-

δους είναι καθορισμένη (δηλ. καθορισμένη από μία ανώτερη άρχή) ή επιχείρηση δε μπορεί να πραγματοποιήσει κέρδος περιορίζοντας την παραγωγή και ανεβάζοντας την τιμή του. Μπορεί να το πετύχει μόνο με την αύξηση της παραγωγής του στο μέξιμουμ και με την ελάττωση του κόστους (όταν θα έχει πιο πολλή απόδοση απ' όση προβλέπει το σχέδιο).

Αυτό φαίνεται καθαρά σε πολλά κείμενα μιάς μιάς πολύ ενδιαφέρουσας και επίκαιρης συλλογής που ονομάζεται «Σχεδιοποίηση» και έκδόθηκε το φετεινό 'Ιούνιο στο Παρίσι από τις Recherches Internationales à la luptière du Marxisme⁹. Π.χ. ο Λίμπερμαν στη συμμετοχή του στη συζήτηση της Πράβδας το Σεπτέμβρη του 1964 δηλώνει:

«Το κέρδος μας, αν κανείς ξεκινήσει από το γεγονός ότι οι τιμές αντανακλούν σωστά το μέσο κόστος παραγωγής ενός βιομηχανικού κλάδου, δεν είναι τίποτα άλλο από το αποτέλεσμα της αυξανόμενης παραγωγικότητας της κοινωνικής εργασίας, έκφρασμένο σε χρήμα. Γι' αυτό μπορούμε, βασιζόμενοι στο κέρδος, να ενθαρρύνουμε την πραγματική αποδοτικότητα της παραγωγής. Ταυτόχρονα, ή ενθάρρυνση δεν είναι πλουτισμός. Το κέρδος δεν μπορεί να μετατραπεί σε κεφάλαιο, έφ' όσον κανείς δεν μπορεί να αποχτήσει σαν ιδιώτης μέσα παραγωγής με το επίδομα κέρδους, ούτε ο διευθυντής, ούτε το συνδικάτο, ούτε τα ξεχωριστά άτομα. (στο ίδιο, σελ. 127).

Και στο άρχικό και πολύ αναφερόμενο άρθρο του στην Πράβδα της 9ης Σεπτεμβρίου 1962, έδήλωνε:

«Το κέρδος μας τίποτα το κοινό δεν έχει με το καπιταλιστικό κέρδος. Η φύση των έννοιών όπως το κέρδος, οι τιμές, το χρήμα είναι τελείως διαφορετική σε μās... Το κέρδος μας, με τις σχεδιασμένες τιμές και τη χρησιμοποίηση του καθαρού εισοδήματος για το καλό όλόκληρης της κοινωνίας είναι το αποτέλεσμα και ταυτόχρονα το μέτρο της πραγματικής αποδοτικότητας των δαπανών μας για έργατικά, (στο ίδιο, σελ. 31).

3. Άριθ. 47, 1965, Les Éditions de la Nouvelle Critique «Planification». Άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία σ' αυτή τη συλλογή (290 σελίδες), εκτός απ' αυτά που αναφέρονται έδω, είναι: Τελευταίες διμιλίες του Κοσύγκιν και του Καρντέλι, μία συζήτηση στοργγυλής τραπεζής ανάμεσα σε οικονομολόγους και μαθηματικούς (τους Στρουμίλιν, Καντόροβιτς, Νοβοζίλωφ και άλλους). Ένα άρθρο του μακαρίτη Νεμτσίνωφ και ένα απόσπασμα από άρθρο του Άρζουμανιάν, ένα του Ότα Σικ με τον τίτλο: «Να τελειώσουμε με τις συνέπειες του δογματισμού στην Πολιτική Οικονομία» και τελευταίες αποφάσεις για οικονομικές μεταρρυθμίσεις των Κ.Ε. των Κ.Κ. Πολωνίας, Τσεχοσλοβακίας και Γερμ. Λ. Δημοκρατίας. Ο τόμος τελειώνει με ένα πολύ χρήσιμο γλωσσάριο όρων.

Παρόμοια, ένα άρθρο του Σουχαρέφσκυ (στο περιοδικό Κομμουνιστ) άφου τονίζει ότι:

«Ο δείκτης του κέρδους έχει διάφορα πλεονεκτήματα άπέναντι στο δείκτη της μείωσης του άρχικου κόστους, άπό την άποψη των κινήτρων για μιá επιχείρηση»,

προχωρεί και λέει ότι:

«Το επίπεδο του κέρδους εκφράζει ταυτόχρονα ποσοτικές και ποιοτικές ένδειξεις για τη λειτουργία μιáς επιχείρησης. Αν το πρωταρχικό κόστος κατά μονάδα παραγωγής παραμένει άναλλοίωτο όταν αύξάνεται ο όγκος της παραγωγής, το μέγεθος του κέρδους αύξάνει. Η μείωση του πρωταρχικού κόστους δέν έξαρτάται άπό την επέκταση της παραγωγής τόσο άμεσα όσο το μέγεθος του κέρδους... Το μέγεθος του κέρδους έξαρτάται άπό τη πραγματοποίηση της παραγωγής τουλάχιστο άπό τα κέντρα χονδρικής πωλήσεως. Η τιμή κόστους της έμπορευματικής παραγωγής εκφράζει το κόστος της παραγωγής χωρίς να έξετάζεται άν ή παραγωγή πουλήθηκε ή μένει στις άποθήκες της επιχείρησης». (στο ίδιο, σελ. 139).

Το ξεκίνημα της άποκέντρωσης

Πραγματικά, ή τάση για κάποια άποκέντρωση στη σχεδιοποίηση χρονολογείται άπό τα μέσα της δεκαετίας 1950—60. Η Γιουγκοσλαβία άπό το 1951 (τρία χρόνια μετά την άτυχή ρήξη της με τη Σοβιετική Ένωση) άρχισε μιá έκτεταμένη άποκέντρωση που έδωσε στην κάθε επιχείρηση τόσο ανεξαρτησία, όσο είχαν τα σοβιετικά «τράστ» στην περίοδο της ΝΕΠ μετά το 1920. Και που έκανε τους μισθούς και τα μεροκάματα να κυμαίνονται (πάνω άπό ένα βασικό όριο) άνάλογα με το «καθαρό εισόδημα» της επιχείρησης όπου δούλευαν οι εργαζόμενοι.⁴ Ταυτόχρονα σταμάτησε ή μακροχρόνια (π.χ. πεντάχρονη) σχεδιοποίηση. Άλλου (συγκεκριμένα στην

Πολωνία και σε μικρότερη έκταση στην Τσεχοσλοβακία και την ΕΣΣΔ) οι πρώτες κινήσεις έγιναν το 1956 για τη μείωση του άριθμού των στόχων που καθορίζονται άπό το κεντρικό σχέδιο και του άριθμού των προϊόντων που κατανέμονταν άπό την κορυφή, έτσι ώστε τα υπόλοιπα να μπορούν να καθορίζονται σε κάποιο χαμηλότερο επίπεδο (στην ΕΣΣΔ κυρίως στο επίπεδο κάθε Δημοκρατίας). Κατά περίεργο τρόπο, αυτή την εποχή ή συζήτηση βασικά περιστρεφόταν γύρω άπό το ζήτημα της πολιτικής τιμών (και της χρησιμοποίησης μαθηματικών μεθόδων). Και στην Πολωνία γινόταν και κάποια συζήτηση για τα λεγόμενα «οικονομικά μοντέλα» ή τρόπους οικονομικής λειτουργίας μέσα σε μιá σοσιαλιστική οικονομία (π.χ. το έργο του Καθηγητή Β. Μπρούς).

Το 1957 στη Σοβιετική Ένωση εφαρμόστηκε ή πλατειά άποκέντρωση του Χρουνστώφ, σε βάση περιοχών. Αντικαταστάθηκε ο ύπερ-συγκεντρωτικός έλεγχος των πανενωσιακών Υπουργείων άπό τον έλεγχο έκατό και πάνω οικονομικών συμβουλίων (Σοβναρχόζ). Ταυτόχρονα δόθηκε μεγαλύτερη ευθύνη στις Γκοσσπλάν (έπιτροπές σχεδιοποίησης) των δημοκρατιών (π.χ. στον καθορισμό των τιμών και στον έλεγχο των οργανισμών χονδρικής άγοράς και πωλήσεως διαφόρων βιομηχανιών). Άλλά ή άλλαγή, όσο κι άν ήταν βαθεία, είχε πολú μικρό άποτέλεσμα πάνω στην ανεξαρτησία κάθε ξεχωριστής επιχείρησης. Η δραστηριότητά της δεσμευόταν και τώρα άπό διάφορους δείχτες και «όρια» καθορισμένα άπό τα πάνω, και ο κύριος όγκος των προμηθειών της έξαρτιόταν ακόμα άπό τα ποσοστά κατανομής που τα καθόριζαν άνώτερες άρχες (άν και υπήρχε κάποια αύξηση της κατηγορίας των έφοδίων για τα όποια μπορούσαν να καταρτίσουν συμβάσεις άπ' ευθείας οι επιχειρήσεις με τους σχετικούς έμπορικούς οργανισμούς, ιδιαίτερα στην περίπτωση των καταναλωτικών άγαθών).

Στην Τσεχοσλοβακία το 1957—58 έγινε μιá έκτεταμένη άποκέντρωση που είχε σημαντικότερα άποτελέσματα σχετικά με την αύξηση των έξουσιών των επιχειρήσεων. Το άποτέλεσμα ήταν να προέλθουν σχεδόν τα δύο τρίτα όλων των βιομηχανικών επενδύσεων άπό κεφάλαια που ήταν, άμεσα ή έμμεσα, στη διάθεση των ίδιων των επιχειρήσεων, είτε ένώσεων επιχειρήσεων για όρισμένους κοινούς σκοπούς⁵).

4. Επίσης καθιερώθηκε ένας μεγάλος βαθμός αυτοδιαχείρισης μέσα στις επιχειρήσεις. Αρχικά οι επιχειρήσεις (ή ένώσεις επιχειρήσεων) μπορούσαν να ρυθμίσουν άκόμα και δικές τους τιμές πώλησης αλλά αυτό είχε φανερά μειονεκτήματα και άργότερα καθιερώθηκε ο κεντρικός καθορισμός των άνωτάτων όριων τιμών και το 1962 ιδρύθηκε Όμοσπονδιακό Γραφείο Έλέγχου Τιμών.

5. Αυτές οι ένώσεις που άνάλαβαν μερικές άπό τις λειτουργίες που άσκοούσαν τα υπο-τιμήματα των Υπουργείων πρώτα, δέν ήταν διοικητικά όργανα, αλλά οργανώσεις Χοζραστσότ έλεγχόμενες άπό τις επιχειρήσεις και ενεργώντας για λογαριασμό τους.

Ἡ συζήτηση τοῦ 1962 - 1964 στὴν ΕΣΣΔ

Κοντὰ στὶς κριτικὲς γιὰ τοὺς ὑπάρχοντες δείκτες ἐπιτυχίας καὶ τὰ ὑπάρχοντα κίνητρα ποὺ ἀναφέραμε, τονιζόταν πολὺ ἡ ἀνάγκη νὰ συσχετίζονται τὰ οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων μὲ τὸ μέγεθος τοῦ κεφαλαίου τους, ἀφοῦ ὁ τεχνικὸς ἐξοπλισμὸς μιᾶς ἐπιχείρησης καθορίζει τόσο πολὺ καὶ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ μπορεῖ αὐτὴ νὰ πετύχει. Τονιζόταν ἐπίσης ἡ ἀνάγκη νὰ παραχωρήσει τὴ θέση της ἡ κεντρικὴ κατανομὴ τῶν ἐφοδίων (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πράγματα στὰ ὁποῖα ὑπῆρχε ἰδιαίτερη ἔλλειψη) σὲ ἓνα πιὸ εὐκαμπτο σύστημα ποὺ θὰ ἐπέτρεπε στὶς ἐπιχειρήσεις νὰ προμηθεύονται τὶς ὕλες ποὺ χρειάζονται (καὶ νὰ διαθέτουν τὰ προϊόντα τους) μὲ ἄμεσες ἐπαφές μὲ ἄλλες ἐπιχειρήσεις καὶ ὀργανισμούς.

Τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1962, ἡ Πράβδα ἀνοίξε τὴν πολὺ γνωστὴ συζήτηση μὲ τὸ ἄρθρον τοῦ καθηγητῆ Λίμπερμαν «Σχέδιο, κέρδος, βραβεῖα». Ὁ καθηγητὴς συνηγοροῦσε γιὰ ἓνα νέο σύστημα ποὺ θὰ ἐλευθέρωνε τὶς ἐπιχειρήσεις ἀπὸ τὴν «ἐπιτροπεία» τους καὶ ἀπὸ ἓνα σωρὸ λεπτομερειοφειδῶν κανονισμῶν (μιλοῦσε γιὰ «δαπανηρὲς προσπάθειες ἐπιρροασμοῦ τῆς παραγωγῆς μὲ μὴ οἰκονομικὲς διοικητικὲς μεθόδους»). Ταυτόχρονα οἱ ἐπιχειρήσεις θὰ ἔπρεπε νὰ διέπονται ἀπὸ ἓνα σύστημα κινήτρων ἔτσι ποὺ «ὄ,τι εἶναι ὠφέλιμο γιὰ τὴν κοινωνία νὰ εἶναι ὠφέλιμο γιὰ τὴν κάθε ἐπιχείρηση» καὶ «ὄ,τι εἶναι ὠφέλιμο γιὰ τὴν κοινωνία, νὰ εἶναι ὠφέλιμο γιὰ τὸ προσωπικὸ τῶν ἐπιχειρήσεων». Πρότεινε ἓνα σύστημα κινήτρων σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο τὰ ἐπιδόματα (βραβεῖα) πρὸς τὴν ἐπιχείρηση καὶ τὰ μέλη της θὰ εἶναι ἀνάλογα μὲ τὸ καθαρὸ της εἰσόδημα ἢ τὸ «ἐπικερδές» της. Ἄν τὸ σύστημα αὐτὸ καθιερωθεῖ, ἡ ἐπιχείρηση θὰ ἐνθαρρυνθεῖ νὰ φτιάσει τὸ δικό της πλάνο παραγωγῆς. «Ἡ ἴδια ἡ ἐπιχείρηση ξέρεи καὶ μπορεῖ καλύτερα νὰ ἀνασκαλύψει τὶς δικές της δυνατότητες». Καὶ κάτω ἀπὸ ἓνα τέτοιο σύστημα θὰ παρακινηθεῖ νὰ κινητοποιήσῃ τὶς ἐφεδρείες, νὰ μὴν τὶς κρύψει, νὰ ἀνεβάσει τὴν παραγωγικότητα τῆς δουλειᾶς καὶ νὰ πάψει νὰ κρατᾷ ἀνεργες ἐργατικὲς δυνάμεις ἢ ἐγκαταστάσεις. Θὰ παρακινηθεῖ νὰ κερδίσει τὴν προτίμηση τῶν καταναλωτῶν, παράγοντας ὄ,τι

6. Στὴν ἀρχικὴ του πρόταση τὸ «ἐπικερδές» χαρακτηρίζεται ὡς ὁ λόγος πρὸς τὸ βασικὸ καὶ κυκλοφοριακὸ κεφάλαιο (δηλ. τὸ συνολικὸ κεφάλαιο). Τὸ ἐπίδομα θὰ ἦταν ἀνάλογο πρὸς τὸ ποσοστὸ κέρδους. Ἡ κλίμακα τῶν πληρωμῶν ποὺ προτεινόταν στὸ πρῶτον ἄρθρον ἦταν ὁμοιωτικὴ. Καὶ σὲ μεταγενέστερες διατυπώσεις τοῦ σχήματος, ὅπως αὐτὸ υἱοθετήθηκε, φαίνεται ὅτι αὐτὸ καθορίζεται ὡς ὁ λόγος πρὸς τὸ ἐπίδομα εἶναι ἀνάλογο πρὸς τὸ κέρδος μετὰ τὴν πληρωμὴ στὸ κράτος ἐνὸς φόρου ἢ τέλους, ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος τοῦ συναλικοῦ βασικοῦ καὶ κυκλοφοριακοῦ κεφαλαίου.

ζητιέται, προσέχοντας τὴν ποιότητα καὶ δημιουργώντας νέα προϊόντα καὶ νέες ποικιλίες. («Σημειώστε ὅτι τὸ σύστημα ποὺ προτείνουμε θὰ ἀναγκάσει τὶς ἐπιχειρήσεις νὰ παράγουν μονάχα ὄ,τι μπορεῖ νὰ ξοδευθεῖ καὶ νὰ ἀγοραστεῖ. Οἱ ἐπιχειρήσεις θὰ ἀναγκαστοῦν νὰ ὑπολογίσουν τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν σύγχρονων τεχνικῶν μεθόδων καὶ νὰ πᾶσουν νὰ ζητοῦν ἀσυλλόγιστα νέο βιομηχανικὸ ἐξοπλισμὸ —ὄ,τι νᾶναι— σὲ βάρος (καὶ μὲ ἐξοδα) τοῦ κράτους».

Δυὸ χρόνια ἀργότερα, ὕστερα ἀπὸ κάποιους πειραματισμοὺς στὸν ἐνδιάμεσο χρόνο, ἡ συζήτηση στὴν Πράβδα ξανάνοιξε, αὐτὴ τὴ φορὰ μὲ ἓνα ἄρθρον τοῦ Τραπεζνικωφ, εἰδικοῦ στὴν αὐτοματοποίηση καὶ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, στὸ ὁποῖο ὑποστηριζόταν ἔντονα ἡ ἀντικατάσταση τῶν διοικητικῶν μεθόδων διεύθυνσης μὲ οἰκονομικὰ μέτρα καὶ ἡ καθιέρωση ἐνὸς νέου συστήματος κινήτρων πάνω στὴ βάση τοῦ σχεδίου τοῦ Λίμπερμαν. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ἐπεκταθεῖ τὸ σύστημα σὲ 400 ἐπιχειρήσεις παραγωγῆς καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ἰδιαίτερα ὑφαντουργικῆς. Σύμφωνα μὲ τὰ τελευταῖα νέα ὄλα τὰ ἐργοστάσια ὑφαντουργίας καὶ ὑποδηματοποιίας στὶς περιοχὲς Μόσχας καὶ Λένινγκραντ πρόκειται νὰ προσχωρήσουν στὸ σύστημα αὐτό. Οἱ ἐπιχειρήσεις βασίζονται πλάνο γιὰ τὴν ἐτήσια παραγωγή τους πρωταρχικὰ στὶς ἐκ τῶν προτέρων παραγγελίες τῶν ὀργανισμῶν χονδρικῆς καὶ λιανικῆς πώλησης καὶ σὲ μερικές περιπτώσεις, οἱ ἐπιχειρήσεις ἀνοίγουν δικά τους καταστήματα (ὅπως γινότανε ἓνα διάστημα στὴ Γιουγκοσλαβία). Τὰ σημεῖα δείχνουν ὅτι τὸ σύστημα θὰ ἐπεκταθεῖ πιὸ πλατιὰ στὸ κοντινὸ μέλλον.

7. Πράβδα 17.8.1964. Ἀναφερόταν, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, ὅτι «Τὸ πρόβλημα τῆς χρησιμοποίησης τοῦ παγίου κεφαλαίου (κιριών, ἐγκαταστάσεων) ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις εἶναι βασικόν. Σήμερα αὐτὸς ὁ δείκτης δὲν παίρνεται ὑπ' ὄψη κατὰ τὴν ἐκτίμηση τῆς δραστηριότητος τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐν τῷ μεταξύ, πολλὲς ἐπιχειρήσεις προσπαθοῦν νὰ πετύχουν νέες ἐπενδύσεις, ἀν καὶ χρησιμοποιοῦν ἄσχημα τὸ σταθερὸ τους κεφάλαιο». (βλ. καὶ Σχέδιοποίηση, σελ. 115—6). Ἡ ἐφετερινὴ Πράβδα τῆς 23 Ἰουνίου ἔγραφε ὅτι μία γενικὴ διάσκεψη οἰκονομολόγων υἱοθέτησε τὶς προτάσεις τοῦ Λίμπερμαν.

8. Σ.τ.μ. Τὸ ἄρθρον αὐτὸ γράφτηκε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1965. Τελευταῖα, τὴν 1.10.65, τὸ Ἀνώτατον Σοβιετ τῆς ΕΣΣΔ ψήφισε ὁρισμένα νομοθετικὰ μέτρα ποὺ προωθοῦν ἀκόμη περισσότερο τὶς παραπάνω ιδέες. 1) Τὰ περιφερειακὰ οἰκονομικὰ συμβούλια (σοβναρχόζ) καταργήθηκαν καὶ ὁ ἔλεγχος πέρασε στὰ ἀντίστοιχα ὑπουργεῖα κάθε δημοκρατίας. Ἀλλὰ ἡ πρωτοβουλία στὸ χειρισμὸ τῶν κινήτρων γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς ἀνήκει στὴ διεύθυνση τῆς κάθε ἐπιχει-

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΙΣ ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ

Στην Τσεχοσλοβακία οι προτάσεις του Καθηγητή "Ότα Σίκ, που έγιναν κατ' αρχήν δεκτές από την Κ.Ε. του Τσεχοσλοβακικού Κ.Κ. το φετεινό Γενάρη έχουν συγγενική ομοιότητα με το σχέδιο του Λίμπερμαν, αν και έχουν ένα δυο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Μπορούν να θεωρηθούν σαν βήμα-σταθμός μετά τα μέτρα αποκέντρωσης του 1957—58. Σαν το σχέδιο του Λίμπερμαν, προβλέπουν κίνητρα για την επιχείρηση συνδυασμένα με το καθαρό της εισόδημα ή το κέρδος της. Προβλέπουν επίσης ότι οι επιχειρήσεις θα καταρτίσουν τα ετήσια πλάνα τους μέσα στα πλαίσια των κατευθύνσεων επενδύσεων και παραγωγής που θα καθορίζονται στο μακροχρόνιο πλάνο.

Άπό το κέρδος μιάς επιχείρησης θα αφαιρεϊται φόρος (που θα πηγαίνει στον κρατικό προϋπολογισμό) ανάλογος με το κεφάλαιο της επιχείρησης. Οί οργανισμοί και οι επιχειρήσεις αγοράς, θα μπορούν ελεύθερα να διαλέγουν και να ανταλλάσσουν τα είδη τους. Έτσι δυναμώνει ο έλεγχος των αγοραστών πάνω στην παραγωγή. Και οι παραγωγικές επιχειρήσεις θα μπορούν ελεύθερα να ανταλλάσσουν και τα προϊόντα και τις τεχνικές μεθόδους τους. Προβλέπεται επίσης ένα πιο εύλυγιστο σύστημα καθορισμού τιμών καθώς και μιὰ σύντομη μεταρρύθμιση των τιμών που υπάρχουν. Θα γίνουν τρεις κατηγορίες τιμών: 1) για όρισμένα βασικά προϊόντα οι τιμές θα καθορίζονται κεντρικά από τα όργανα σχεδιοποίησης, όπως μέχρι τώρα, 2) για άλλα ή τιμή μπορεί να καθορίζεται ύστερ' από συμφωνία ανάμεσα στις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις μέσα σε όρισμένα «πλαίσια τιμών», καθορισμένα από την κεντρική αρχή, 3) τέλος οι τιμές θα μείνουν χωρίς έλεγχο και θα μπορούν ελεύθερα να ποικίλλουν ανάλογα με την κατάσταση της αγοράς για όρισμένα προϊόντα και ποιότητες πολυτελείας και για ειδικές παραγγελίες. Έπιδιώκεται να μπει από το 1966 σε γενική λειτουργία το νέο σύ-

στησης. 2) Για τον υπολογισμό του κέρδους θα λογαριάζεται και το πάγιο κεφάλαιο. Άπό τα κέρδη κάθε επιχείρησης, ένα μέρος θα πηγαίνει στον κρατικό προϋπολογισμό και το υπόλοιπο θα τροφοδοτεί το ταμείο της επιχείρησης από το οποίο θα τροφοδοτούνται βραβεία, επιδόματα, κίνητρα και προνομιούχες. 3) Η απόδοση μιὰς επιχείρησης θα κρίνεται με βάση όχι απλώς τον όγκο της παραγωγής της αλλά και το αν η παραγωγή πουλήθηκε ολόκληρη ή όχι. 4) Τη φροντίδα για το ανέδασμα της παραγωγικότητας, για τον αριθμό των εργαζομένων έχει η διεύθυνση της επιχείρησης. 5) Άλλά ο καθορισμός των βασικών μισθών και των τιμών ανήκει στο κέντρο. Βλέπομε ότι γίνεται προσπάθεια να διατηρηθούν όλα τα καλά της σχεδιοποίησης και να διορθωθούν οι αδυναμίες. Η εφαρμογή των μέτρων αυτών στη ζωή θα δείξει αν είναι αρκετά ή αν θα χρειασθούν κι άλλες τροποποιήσεις.

το σύστημα, ύστερα από κάποια συγκεκριμένη επεξεργασία μέσα σ' αυτό το χρόνο.

Στην Άνατολική Γερμανία νέες μέθοδοι σχεδιοποίησης και διεύθυνσης υιοθετήθηκαν από το Άπουργικό Συμβούλιο της Γ.Α.Δ. Άπό τον Ιούλιο του 1963 (άποσπάσματα από το σχετικό επίσημο κείμενο δημοσιεύονται στη συλλογή «Σχεδιοποίηση» που αναφέραμε πιο πάνω, στις σελ. 167—199). Το κείμενο αυτό υπογραμμίζει επίσης τη χρησιμοποίηση «οικονομικών μοχλών» για το ανέδασμα της παραγωγικότητας, τη βελτίωση της ποιότητας και την προσαρμογή της παραγωγής προς τις ανάγκες. Και για το σκοπό αυτό προβλέπει ένα σύστημα κινήτρων με επιδόματα ανάλογα με τα κέρδη μετά την πληρωμή ενός φόρου ανάλογου προς το παραγωγικό κεφάλαιο. (Άναφέρεται ότι «το κέρδος θα πρέπει να γίνει το κριτήριο για την καλή διεύθυνση των επιχειρήσεων και των ομάδων επιχειρήσεων»). Οί επιχειρήσεις πρέπει να έχουν στη διάθεσή τους και τα «ταμεία ορθολογικοποίησης», για τη χρηματοδότηση των τεχνικών νεωτερισμών. Οί σχέσεις έμπορευμάτων - νομίματος (π.χ. οι συμβατικές σχέσεις πώλησης και αγοράς) ανάμεσα στις επιχειρήσεις θα αντικαταστήσουν τις παλιές κατανομές ύλων από το κέντρο. Οί τιμές όμως θα ελέγχονται από ένα κρατικό όργανο «που θα έχει την έξουσία να καθιερώνει τις τιμές των κύριων προϊόντων κάθε κλάδου της βιομηχανίας». Οί τιμές αυτές θα βασίζονται στον «άκριβη υπολογισμό του κόστους πριν και μετά από την κατασκευή».

Παρομοίες αλλαγές πρόκειται να συζητηθούν στην Ούγγαρία. Και η Πολωνία ετοιμάζεται κι αυτή να πραγματοποιήσει αλλαγές προς μία παρόμοια κατεύθυνση. Οί αλλαγές αυτές περιλαμβάνουν βελτιωμένα κίνητρα στο επίπεδο της επιχείρησης που βασίζονται στην επίτευξη κέρδους, επίσης μεγαλύτερη εύλυγισία των τιμών, και πληρωμή από τις επιχειρήσεις ενός ποσοστού του παγίου κεφαλαίου. Τέλος, έξουσία των ενώσεων επιχειρήσεων να κάνουν επενδύσεις από τα δικά τους συσσωρευμένα κεφάλαια και χρηματοδότηση των επενδύσεων περισσότερο με πιστώσεις παρά με άμεσες παροχές.

Οί ομοιότητες που βρίσκονται σε όλα αυτά τα σχέδια οφείλονται κατά ένα μέρος, φυσικά, στην επίδραση των συζητήσεων και της πείρας μιὰς χώρας πάνω στις άλλες. Ιδιαίτερη ήταν η επίδραση της αναπτυσσόμενης τάσης για την κριτική επανεξέταση των παραδεγμένων έννοιών και δογμάτων της περασμένης περιόδου. Άλλά η άλληλοεπίδραση δεν ήταν καθόλου ομοιόμορφη και ένιαία. Και οι σκέψεις και η συζήτηση ήταν πάρα πολύ ανεξάρτητες και δεν σήκωναν μηχανική αντιγραφή από τη μιὰ χώρα στην άλλη, όπως γινόταν στις μέρες της προσωπολατρίας. Οί

9. Προβλέπεται ότι τα επιδόματα αυτά θα φτάσουν από 10 έως 20% των μισθών και ήμερομισθίων.

παλιοὶ καὶ δογματικοὶ τρόποι σκέψης ποὺ ἀψηφοῦσαν τὴν πείρα καὶ ποὺ ἔμπαιναν ἐμπόδιο στὴν ἀλλαγὴ δὲν ἐξαφανίστηκαν ἐντελῶς, ἀλλὰ χάνονται γοργά.

Βασικὰ ἡ ὁμοιότητα τῶν λύσεων ὀφείλεται προφανῶς στὴν ὁμοιότητα τῶν προβλημάτων στὶς σοσιαλιστικὲς χώρες ποὺ πέτυχαν ὑψηλὸ ἐπίπεδο ἐκβιομηχάνισης καὶ ἀντιμετωπίζουν ἓνα νέο στάδιο ἀνάπτυξης. Αὐτὸ ποὺ δίνει στὶς λύσεις αὐτὲς ἓνα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, σὰν πλούτισμα τοῦ Μαρξισμού, εἶναι ὅτι ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἐπεξεργασία (μὲ πνεῦμα ἐπιστημονικῆς συζήτησης καὶ τολμη-

ροῦ πειραματισμοῦ) νέων πιὸ ἀποκεντρωμένων ὑποδειγμάτων σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Οἱ σχέσεις τῆς ἀγορᾶς (καὶ ἡ αὐτονομία τῶν ἐπιχειρήσεων στὴ βάση τοῦ Χοζρασσοῦ) παίζουν ἓνα μεγαλύτερο ρόλο μέσα στὰ πλαίσια τῆς σχεδιοποίησης (ποὺ διέπει τὶς σπουδαιότερες σχέσεις καὶ τὴ γενικὴ δομὴ τῆς ἀνάπτυξης). Γιὰ τὸν συγγραφέα τούτου τοῦ ἄρθρου, οἱ ἀλλαγὲς αὐτὲς ἔχουν κάτι τὸ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον. Καὶ νομίζει ὁ συγγραφέας ὅτι θὰ ἔχουν τὸ ἴδιο ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ὄχι μόνο γιὰ τοὺς συναδέλφους του τοὺς οἰκονομολόγους.

Μετάφραση Α. Φ.